

SZABÓ ILDIKÓ

Kétnyelvűség és nyelvhasználat a Mura-vidéki magyarok körében

Szlovéniában az 1959-60-as tanévtől kezdve tanulhatnak a magyarok kétnyelvű oktatási rendszerben a nemzetiségileg vegyes lakosságú területeken, azaz a lendvai és a muraszombati községekben*. Noha a rendszer bevezetése annak idején nem aratott osztatlan sikert (különösen a szlovén, de esetenként a magyar szülők körében sem), struktúrája az idők folyamán megszilárdult, és ma már senki nem kérdőjelezi meg helyességét. A kétnyelvű iskolák módszertani színvonaláról és a magyar nyelv tanításának eredményességéről azonban mind az érintettek, mind a szakemberek sokat vitatkoznak.

A Felvidéken, a Kárpátalján, Erdélyben vagy a Vajdaságban a kétnyelvű iskolák bevezetésére tett kísérleteket a kisebbségi jogok durva csorbításaként élték meg az ott élő magyarok. Ezzel szemben a Mura-vidéken általános az a vélemény, hogy szükség volt a kétnyelvű iskolák bevezetésére. Mivel magyarázhatjuk ezt?

Az ötvenes évek végére elnéptelenedtek a magyar nemzetiségi iskolák. Ekkorra végképp kiderült: a nemzetiségi iskolában nem lehet annyira megtanulni szlovénul, amennyire szükséges lenne a továbbtanuláshoz. Azok a magyar családok, amelyek biztosítani akarták gyermekük érvényesülését, szlovén iskolába írták őket. Akik pedig ragaszkodtak ahhoz, hogy anyanyelvükön tanuljanak, általában úgy végezték el az általános iskolát, hogy alig volt esélyük a továbbtanulásra.¹ Természetesen olyanok is voltak, akik a magyar általános iskola elvégzése után középiskolába mentek. Ők azonban csak hosszú évek munkájával tudták csökkenteni nyelvi hátrányukat. És aki még ahhoz is ragaszkodott, hogy magyarul folytassa felsőfokú tanulmányait, elment a Vajdaságba, ahol erre valamivel több lehetősége volt. Számukra a munkába állás idejére tolódot ki az az idő, amikor szembesülniük kellett a szlovén nyelv nem tökéletes tudásából adódó nehézségekkel.

A Mura-vidéki gyerekeknek a szocialista rendszerek megdőléséig nem sok lehetőségük volt arra, hogy Magyarországon folytassák közép- vagy felsőfokú tanulmányaikat. Az a néhány szerencsés sem kerülhette el a nyelvi identitásából adódó hátrányokat, aki a hetvenes évek végén, még inkább a nyolcvanas évek folyamán Magyarországon járhatott egyetemre. Ők az anyaországban voltak kénytelenek szembesülni magyar nyelvtudásuk korlátaival.

A magyar nemzetiségi iskolák tehát önmagukban nem bizonyultak elegendőnek ahhoz, hogy az anyanyelvi azonosságtudat alapjain segítsék elő a társadalmi integrációt. Hogyan töltik be ezt a szerepet a kétnyelvű iskolák? Többek között erre a kérdésre kerestük a választ abban a vizsgálatban, amelyet 1992 júniusában folytattunk a Mura-vidéken a budapesti Országos Idegennyelvű Könyvtár megbízásából.

A statisztikai adatok társadalomlélektani üzenete

A Mura-vidéki magyarok demográfiai jellemzői közül a következőket érdemes kiemelnünk:

a) Szlovéniában nagyon kevés magyar él. Az 1991-es népszámlálás során Lendva és Muraszombat községekben összesen 7792 fő vallotta magát magyarnak. Ebből a szempontból közelítve meg a kétnyelvű oktatást, azt kell mondanunk, egy ilyen kis létszámú nemzetiségi csoportnak nem is kevés lehetősége van arra, hogy anyanyelvén is tanuljon.

b) A nemzetiségileg vegyes lakosságú területeken a magyarok már kisebbségben vannak. Többségük a Lendva községben él, de a lakosságnak már csak a 24 százaléka magyar. Még kisebb az arányuk Muraszombat községben: csak 2 százalék. 34 településen tartanak számon

magyarokat. Ebben benne van Lendva, ahol 1062 magyar él (a lakosság 28 százaléka) és Murszombat, amely nem minősül nemzetiségileg vegyes lakosságúnak, és ahol 156 magyar él (a lakosság 1 százaléka).

c) A két várost leszámítva kistelepüléseken élnek a magyarok. Részben ez az oka annak, hogy kis közösségekben is élnek, részben pedig az, hogy csak 22 településen magasabb az arányuk 50 százaléknál. 70 százalékuk, 5441 fő ezeken a helyeken lakik. A magyarok létszáma a magyar többségű településeken 60 és 774 fő között mozog. Lendva után Dobronakon és Csentén él a legnagyobb létszámú magyar közösség (774 és 498 fő, a lakosság 69-69 százaléka). A murszombati járásban négy olyan település van, ahol a magyarok aránya az öt százalékot sem éri el. A lendvai járásban további öt településen csak 10-30 százalék között van a magukat magyaroknak vallók aránya. A kétnyelvű iskolák tehát jelentős számú nem magyar anyanyelvűnek jelentik a magyar nyelv megtanulásának lehetőségét.

Ezeket az adatokat továbbiakkal egészíthetjük ki. Az 1981-es népszámlálás adataihoz képest 825-tel, 10 százalékkal csökkent a magukat magyar nemzetiségűeknek vallók aránya. A terület kulturális, gazdasági és lélektani központját, Lendvát az elcsatoláskor több mint 90 százalékban magyarok lakták. Ma ez az arány 28 százalék. Végül pedig: egy maroknyi népcsoport esetében az etnikailag vegyes házasságoknak nagyobb matematikai esélyük van, mint a nagyobb lélekszámúak esetében. A vegyes házasságok aránya meghaladja az 50 százalékot.

Az asszimilációt bizonyító tények mögött meghúzódó társadalmi folyamatoknak öngerjesztő hatásuk is van. A hovatartozási csoportra vonatkozó ismeretek, beépülve a kollektív énképbe, maguk is részeivé válnak a csoporttagok viselkedését vezérlő paradigmának. Az asszimiláció tudata hozzájárul az „asszimilációs spirál” felgyorsulásához: a kérdőíves vizsgálatban a Mura-vidéki magyar értelmiségiek 66 százaléka azt mondta, hogy a következő években tovább csökken a magyar kisebbség száma.

Jogi garanciák

Szlovénia alkotmánya Közép-Európában egyedülálló módon garantálja a kisebbségek számára a nyelvi egyenlőséget a nemzetiségileg vegyeslakta területen. Igaz, a régitől eltérően az új alkotmány nem mondja ki, hogy a kisebbségek is államalkotó tényezők (ezt közvetlenül a szlovén nemzetről sem mondja ki), de kisebbségi különjogokat biztosít számukra az oktatás, a kultúra, a tájékoztatás, a könyvkiadás, az anyanemzettel való kapcsolattartás és részben a gazdaság terén. A kisebbségek érdekeit a „nemzetiségi érdekközösségek” képviselik, amelyek közigazgatási funkciókat is betöltenek. A magyarok három képviselőt juttathattak be a parlament törvényhozó testületébe. A kisebbségek képviselőinek vétőjoguk van a kisebbségeket érintő törvények és rendeletek meghozatalában. Mindezekhez azt is tegyék hozzá, hogy - a volt Jugoszlávia többi tagországától eltérően - azzal, hogy Szlovénia önállóvá vált, a kisebbségek nem kerültek veszélyeztetett helyzetbe. A Mura-vidéki magyaroknak tehát minden lehetőségük megvan az anyanyelv használatára és a kisebbségi jogok gyakorlására.

Alkotmányos garanciák, a Magyar Nemzetiségi Közösség közigazgatási, jogosítványai, piros-fehér-zöld nemzetiségi zászló, az anyanyelv használatának joga, a kétnyelvű helységnevek, közfeliratok és okmányok használatának lehetősége - irigylésre méltó különjogok. Mindezek azonban nem bizonyultak elegendőnek az asszimilációs folyamatok megállítására. A jogi garanciák szükséges, de nem elégséges feltételei annak, hogy egy kisebbség fennmaradjon. Mára az is kiderült, hogy az a kétnyelvű oktatás, amelytől annak idején a magyar identitás megőrzésének elősegítését várták, a gyakorlatban inkább a nyelvi asszimilációt segíti elő.

Kutatási módszerek

A kétnyelvű iskola a nyolcvanas évek végére már olyan komphoz hasonlított, amely egyre inkább csak egy irányban közlekedett. Szlovén és magyar utasai sokkal gyakrabban választották az egyik, mint a másik oldalt arra, hogy egymással érintkezzenek, és az egyik, mint a másik nyelvet azért, hogy megértsék egymást. Hogyan zajlanak a jogi lehetőségek ellenében működő, bizonyos fokig belülről is akart asszimilációs folyamatok, és milyen szerepet játszik bennük a kétnyelvű oktatás rendszere, illetve a magyar értelmiség? E bonyolult folyamatok jobb megértésére többféle módszert alkalmaztunk vizsgálatunkban:

a) 74 Mura-vidéki magyar értelmiséggel - a magyar értelmiség kétharmadával - kérdőívet töltöttünk ki. (Értelmiséginek azt tekintettük, aki önálló szellemi munkát végez, illetve azt, akinek egyetemi vagy főiskolai végzettsége van.)²

b) Mélyinterjút készítettünk 18 magyar értelmiséggel. Beszélgető partnereink között volt pedagógus, orvos, lelkész, de a kulturális élet ismert személyiségeivel és közéleti szereplőkkel is szót váltottunk.

c) Csoportos beszélgetéseket folytattunk azoknak a falvaknak a jelentős részében, ahol a lakosságnak legalább a fele magyar. Ily módon 18 település magyar lakosságának mértékadó személyiségeivel találkoztunk.³

Tanulmányomban - mely egy hosszabb dolgozat része - két problémával foglalkozom részletesen is: az anyanyelv használatával és az óvoda szerepével a nyelvi azonosságtudat megalapozásában.

Az anyanyelv használata

„A nyelvi egyenjogúság formális biztosításának és a kétnyelvű nevelő-oktató munka megvalósításának ellenére sem sikerült a magyar nyelv tényleges egyenjogú társadalmi szerepét biztosítani” - olvashatjuk a Magyar Nemzeti Közösség egyik vezető személyiségének tanulmányában.⁴ Vizsgálatunk során mi is tanúi voltunk annak, hogy a velünk folytatandó csoportos beszélgetésre érkező magyarok egyike-másika előbb szlovénul köszönt, belépve a terembe, s csak utána magyarul - noha tudta, hogy a beszélgetés résztvevői magyarok, a beszélgetés témája pedig az ottani magyarok helyzete.

Arra a kérdésre, hogy ha nemzetiségileg vegyes lakosságú területen belépnek egy olyan hivatalba, ahol még nem jártak, milyen nyelven szólalnak meg, a megkérdezett értelmiségiek 47 százaléka azt válaszolta, hogy először szlovénul, és csak utána magyarul. 16 százalékuk először magyarul, és csak szükség esetén szólal meg szlovénul, 12 százalékuk pedig először magyarul és csak utána szlovénul. 8 százalék először szlovénul és csak szükség esetén szólal meg magyarul, 7 százalék pedig mindig szlovénul kezd beszélni. Senki nem válaszolta azt, hogy egy ilyen hivatalban mindig magyarul szólalna meg.

Mennyire használják anyanyelvüket a különböző társadalmi helyzetekben a Mura-vidéki magyarok? Erre a kérdésre a kérdőív kitöltői a következő válaszokat adták:

Az anyanyelv használata különböző helyzetekben százalékban és gyakorisági indexben⁵

Ön szerint mennyire használják anyanyelvüket a magyarok...	Rendszeresen	Gyakran	Néha	Sohasem	Nem tudja
a templomban?	76	18	3	-	4
a kulturális egyesületekben?	51	37	8	-	4
az iskolában?	46	41	10	-	4
a boltban?	43	42	12	-	3
az óvodában?	38	46	11	-	5
a vendéglőben?	27	47	20	-	5
a helyi közéletben?	28	47	19	3	3

a kétnyelvű feliratokban?	30	39	27	-	4
a munkahelyen?	31	37	30	-	3
az orvosi rendelőben?	18	57	22	-	4
a bankban?	23	38	32	1	5
a sportban?	12	54	28	-	5
a postán?	19	39	35	1	5
az autóbuszon?	11	42	38	3	7
a bíróságon?	10	31	47	1	11
a hivatalos közleményekben?	12	28	50	4	5
a politikai életben?	1	23	61	3	12

Kérdőívünkben olyan helyszíneket nevezünk meg, ahol a magyarok törvényesen használhatják anyanyelvüket. Ennek ellenére a megkérdezett értelmiségiek szerint a magyarok csak a templomban és - valamivel kisebb mértékben ugyan, de - a kulturális életben használják rendszeresen anyanyelvüket. A kommunikáció e két színteréről viszonylag kevesen mondták, hogy ott ritkán beszélnek magyarul. Figyelemre méltó, hogy a kétnyelvű oktatás intézményesülése ellenére is a megkérdezetteknek csak a kisebb része válaszolta azt, hogy az iskolában és az óvodában rendszeresen beszélnek magyarul. Igaz, jelentős részükhöz szerint a magyarok mindkét helyen gyakran használják anyanyelvüket.

Meg kell jegyeznünk, hogy a magyar nyelv használatának gyakoriságáról nem egyformán vélekednek a nők és a férfiak. A nők inkább hajlanak arra, hogy az anyanyelv rendszeresebb használatát tulajdonítsák a magyaroknak, mint a férfiak. Főként azokban az esetekben gondolják ezt, amelyek hagyományosan a nők illetékességébe tartoznak. Gyakorisági indexük 10 esetben volt magasabb, mint a férfiaké. Szerintük inkább érvényesül a magyar nyelv az óvodában (+13 pont), a munkahelyen (+11 pont), a kétnyelvű feliratokban (+10 pont), a kulturális egyesületekben és az iskolában (+8 - +8 pont), az orvosi rendelőben (+7 pont), a templomban (+5 pont), a bíróságon, az autóbuszon és a bankban (+4 - +4 pont), mint a férfiak szerint. Ezzel szemben a férfiak csak két hagyományosan inkább a férfiak érdeklődési körébe tartozó - területen látják kedvezőbbnek a helyzetet: a sportban és a politikai életben (+4 és +7 pont).

Az igazán szembetűnő azonban az, hogy a közéletben szorult háttérbe a magyar nyelv használata: a helyi közéletben, a kétnyelvű feliratokban, a hivatalos közleményekben és a politikai életben. „Szinte csodának szenít, ha valamilyen községi szintű ülésen valaki a magyar nemzetiségű polgárok közül saját anyanyelvén szólal meg. Ennek több oka lehet. Vannak egyének, akik nemzeti hovatartozásukra nem helyeznek különösebb hangsúlyt, mások nem érzik magukat képesnek arra, hogy bonyolultabb gondolatmenetüket magyarul fejtsék ki, míg néhányan a fordítás és a tárgyalandó anyag megkettőződésére hivatkoznak. Vannak, sajnos, olyanok is, akik nem tudják, hogy magyarul is felszólalhatnak, mert senki sem figyelmeztette őket erre. Van, ahogy van; a közigazgatás terén magyarul csak egynéhány idősebb polgárral beszélgetnek kevésbé fontos, egyéni ügyek kapcsán, míg a legmagasabb szintű »önigazgatási megnyilvánulásokon« kétnyelvűségről nem beszélhetünk.”⁶

A nyelvhasználatra vonatkozó kérdéssorozatunk a társadalmi gyakorlat különböző területeit érintette. Konkrétan is rákérdeztünk azonban a szocializáció két intézményének: az iskolának és az egyháznak a nyelvhasználatára. A következőkben nézzük meg, hogy a magyar identitás kialakulásában milyen szerepet játszik az a szocializációs intézmény, amely a felnövekvő nemzedékek számára először képviseli a hivatalos kétnyelvűséget: az óvoda.

A nyelvi hierarchia megalapozása

A szocializáció intézményei közül a család játssza a legfontosabb szerepet az identitás formálásában. Ezt a szerepet azonban csak korlátozottan töltheti be, ha nem támaszkodhat olyan formális intézményekre, mint az iskola, a médiumok és bizonyos fokig az egyházak.

Ezek közül is meghatározó szerepe van az iskolának, amely a felnövekvő nemzedékek számára megerősítheti, kulturális tartalommal töltheti fel és társadalmilag legitimálhatja mindazokat az érzelmeket, készségeket és bizonyosságokat, amelyeket a család nyújthat nemzeti és nyelvi hovatartozásukat illetően. Az azonosságtudatot az iskolarendszer emeli át a privát szférából a társadalmiba. Az iskola az adott társadalmi és politikai rendszernek a kisebbségekre vonatkozó értékítéleteit és elvárásait már a legkisebbek számára is intézményesen, strukturáltan és intenzíven közvetíti (tartozzanak bár az etnikai többséghez vagy a kisebbségekhez), és ily módon befolyásolja a társadalom tagjainak egymásról alkotott képét és egymással szembeni viselkedését. Az eddigiekből láthattuk: abban, hogy a kétnyelvű iskolának nincs alternatívája, konszenzus van a Mura-vidéken. Nem mindegy azonban, hogy ez az iskola mit mond az együtt élő szlovénoknak és magyaroknak önmagukról és egymásról.

Mind a csoportos interjúkból, mind az egyéni beszélgetésekből érzékelhető volt, hogy a magyar anyanyelvű gyerekek számára a kétnyelvű iskolarendszer a hovatartozással összefüggő konfliktusok színtere. Ugyanakkor az is kiderült, hogy azoknak a korosztályoknak, amelyek a szlovén nyelv ismeretének szempontjából különösen hátrányosan kezdték pályájukat, az iskola nemcsak a frusztrációkat és a magyarságukkal összefüggő sérelmeket idézte fel, hanem sokszor a szlovénok segíteni akarásának emlékeit is.

E konfliktusok egy része rejtett: a gyerekek számára talán sohasem tudatosodik. Megoldásuk „eredményeképpen” azonban másodrendűvé válik előttük anyanyelvük. E folyamat megalapozásában játszhat szerepet az óvoda.

Egyik interjúalanyunk szerint a magyar gyerekek a kétnyelvűséggel való intézményes találkozás traumájának már a bölcsődében ki vannak téve: „A bölcsődében is kellene lennie magyarul tudó gondozónőnek. Hát az a szerencsétlen magyar kislány, aki bekerül oda hároméves korában, nem is tud vele magyarul beszélni. És mindig panaszkodnak, hogy »mindig sírnak ezek a magyar gyerekek«. Hát persze, hogy sírnak, mert idegen nyelven szólnak hozzájuk.”⁷

A találkozás azonban elkerülhetetlen. Hogy ez ne az iskolába lépéskor rázza meg a gyerekeket, 1964 óta a kétnyelvű területen minden gyerek köteles iskolába lépése előtt egy évig óvodába járni. A lendvai Kétnyelvű Nevelő- és Óvó Intézetben dolgozó 19 alkalmazottból 14 óvónő. Elvileg az alkalmazás feltétele a kétnyelvűség (ez a feltétele annak, hogy a pedagógusok a kétnyelvű területen állást kapjanak, és pótlékot is fizessenek nekik). Ez azonban a gyakorlatban nem érvényesül egyértelműen. Részben azért nem, mert Lendván általában szlovénul beszélnek; részben pedig azért nem, mert a szlovén anyanyelvűek egy része (hogy pontosan hányan, nem tudtuk megállapítani) nem nagyon tud magyarul.⁸ A maribori Pedagógiai Főiskola magyar tanszékének vezetője így jellemezte a helyzetet: „Nagyon sok szlovén óvónő nem tud magyarul, vagy csak pár szót. Azt kellene elérni, hogy a kétnyelvű oktatásban részt vevő pedagógusok legalább egy bizonyos szinten beszéljenek mind a két nyelven. Amikor jött az a törvény, amelyik ezt szabályozta [hogy a pedagógusi állások betöltéséhez mindkét nyelvet valamennyire ismerni kell], azt mondták, hogy annak, aki már bent volt, nem kell vizsgáznia. Én tiltakoztam. Ott vannak a szlovén anyanyelvű tanítójelöltek, és bizony, alig-alig beszélnek magyarul. És ők jönnek ide dolgozni.”⁹

A lendvai óvodához még kilenc kétnyelvű óvoda tartozik. Összesen 469 gyerekkel foglalkoznak. Az óvodában, a kétnyelvű iskolára való felkészítés intézményében bizonyos tapintattal kezelik a nemzetiségi hovatartozást: „Mi a beiratkozásnál soha nem tüntetjük föl, hogy ki milyen nemzetiségű. Nem is tartjuk azért fontosnak, mert nem akarunk *nemzetiségi* problémát (kiemelés tőlem - Sz. I.), [nem akarjuk a nemzetiséget] mint egy problémát feltüntetni a szülők előtt. Azért csak azt kérdezzük meg a beiratkozásnál, hogy a gyerekek milyen nyelven beszélnek.” E tapintatban a politikai óvatosság, a kedvezőtlen tapasztalatok és a praktikus szempontok (például a vegyes házasságok magas aránya) feltehetően egyaránt szerepet játszanak. E gyakorlattal máshol is találkoztunk (az iskolában és a hittanórán).

Paradoxon, hogy éppen a kétnyelvűség legfontosabb szocializációs intézményei kezelik tabuként az etnikai hovatartozást. De ez a paradoxon jól mutatja, hogy a konszolidált gyakorlat ellenére is olyan kérdéstről van szó, amely a társadalmi tudatban máig feldolgozatlan. Ez a gyakorlat maga is hozzájárul ahhoz, hogy a nemzetiség kérdése kényes kérdés maradjon. Ugyanakkor nem akadályozza meg, hogy a napi gyakorlatban ne azonosítsák egymást az emberek. A óvónők is tudják, hogy a lendvai óvodában a gyerekek 60 százaléka szlovén; 40 százaléka magyar, a területi óvodákban pedig ennél valamivel több, „van; ahol még 80 (százalék) is”.

Milyen képük van a gyerekeknek a másik nemzetiségről? Egy vegyes nemzetiségű területen a saját és a másik nemzet konceptualizálásának folyamata talán a legfontosabb szocializációs kérdés. Interjúink alapján úgy tűnik; ez nem vetődik fel szakmai kérdésként az óvodában: „Itt, nálunk még nem is beszélünk erről, még a gyerekeknél sem. Itt a gyerekek nem is tesznek különbséget azon, hogy »te nem tudsz énvelem beszélni - mondjuk - magyarul vagy szlovénul. Hogy te akkor magyar vagy, vagy szlovén vagy. Most téged nem szeretlek, nem jászom veled.« Ilyet mi még ezeknél a kicsi gyerekeknél nem vettünk észre. Nem is próbálunk észrevenni, meg nincs is talán. Mert ők még annyira kicsik, hogy ilyennel nem foglalkoznak.” Azt azonban már az óvodás korú gyerekek is látják: a magyarok - az óvónőket is beleértve - sokkal jobban beszélnek szlovénul, mint a szlovénok magyarul, és amíg a magyar felnőttek a szlovén környezetben szlovénra váltanak, addig a szlovén felnőttek nem - vagy csak ritkán - használják a magyar nyelvet magyar környezetben. Ez azzal jár, hogy a gyerekek tudatában már korán kialakul a szlovén és a magyar nyelv sajátos, hierarchikus viszonya.

Lehet, hogy a magyar gyerek magyarul kezd beszélgetni a szlovén óvónővel, mondják az óvodában, de „ha tudja, hogy az az óvónő velük könnyebben beszél a szlovén nyelvet, kevesebbet tud esetleg magyarul, akkor visszatérnek a szlovénra”. Ennek a fordítottja azonban (hogy a szlovén kisgyerek magyarul beszélgessen a magyar óvónővel) nem szokott előfordulni. Szlovén beszélgető partnerünk szlovénul mondja: az óvodába bekerülő, szlovénul még nem tudó kisgyerek tanítja őt magyarul. Magyar kolléganője azonban pontosítja szavait: „Hát annyira nem tanított, mert mondom, kell, hogy ismerjék mind a két nyelvet, és kell mind a két nyelven beszélni. Amikor a gyerek meg akarja mondani azt a problémát, hogy ő veled akar beszélgetni, és hogy akkor mit csináljon, a gyerek magyarul beszél, az óvónő szlovénul, és megértik egymást.”

Lendván a magyar gyerekek nagyobb része úgy jön az óvodába, hogy tud valamennyire szlovénul. (Az óvónők szerint a szlovén gyerekeknek körülbelül a fele beszél valamennyire magyarul.) Arra a kérdésre, hogy mit jelent egy óvónő számára, ha olyan kisgyerekek kerül szembe, aki nem tud szlovénul, a következő választ kaptuk: „Hát, különös nehézségem nincs, mert nincs egyedül a csoportban. Nincs olyan környezetben, ahol egyedül találná magát. Mert találkozik az óvónővel, akire támaszkodhat (a csoportokkal két-két óvónő van, egy magyar és egy szlovén anyanyelvű - Sz. I.), aki esetleg hozzászól az ő anyanyelvén. A másik esetleg anyyi, hogy nem tud olyan gyorsan bekapcsolódni... nem tud olyan gyorsan barátokat találni. Nem tud olyan gyorsan kommunikálni, ahogy ő bírja azt a saját anyanyelvén. De ez rövid idő, ez olyan nagyon rövid idő, hogy mi külön hangsúlyt erre nem is fektetünk. Mert egész nap mind a két nyelvet hallja.”

Az óvodában tartja magát az a vélekedés, hogy „a gyerekek játszani tudnak akkor is, ha nem értik a nyelvet. Mert egymásra ráatalálnak. És esetleg, amit nem ért, azt megmutatja. A másik jön neki segítségére.”

Ezekből a véleményekből úgy tűnik, mintha az óvónők nem vennének tudomást a gyerekek nyelvi hátrányáról. Természetesnek tekintik, hogy a gyerekek egy része életkorának ebben a fejlődéslélektani szempontból kitüntetett időszakában a verbalitásnál alacsonyabb szintű kommunikációra kényszerüljön, és így birkózzon meg társas kapcsolatai kialakításának

feladatával. Kétségtelen, hogy ezek a helyzetek a gyerekek közötti szolidaritást is erősíthetik, amennyiben egymásra vannak utalva, de egyesek marginalizálódásának és kiszolgáltatottá válásának veszélyét is magukban rejtik.

A valóságban a gyerekek az óvodában sem hallják egész nap mind a két nyelvet - ahogy az óvodán kívül sem. Az előbb idézett óvónő is utal a többségi nyelvnek a kisebbségi nyelvhez képest meglévő társadalmi elsőbbségére, amikor a környezethez való alkalmazkodásról beszél: „Ha én magamat veszem, én beszélek a gyerekekkel magyarul, de ha az én környezetem olyan, hogy körülöttem szlovének élnek, akkor biztos, hogy a környezetemmel olyan nyelven beszélek, hogy az is megértse. Az, mondjuk, legyen szlovén. És akkor a gyerek is sokkal többet hallja azt a nyelvet. Mert azért legalább a fele időt a környezetében tölti el.” Tapasztalatai szerint azokban a vegyes házasságokban is inkább szlovénul beszélnek, ahol az anya magyar.

Az óvónők elmondták, hogy ha három-négy magyar gyerek beszélget, és odamegy hozzájuk egy szlovén, a magyarok automatikusan átváltanak a szlovén nyelvre. „Élő példa erre az unokám. Egyetlen szót sem tudott szlovénul, csak magyarul. Otthon mindenkivel csak magyarul beszélt. Amikor bekerült az óvodába, fél év után már nem beszélt magyarul. Tud ugyan magyarul, de már keresi a magyar szavakat. Most elsős. »Papa, hogy is kell ezt magyarul mondani?« És amikor játszik, szlovénul beszél önmagával és a játékaival. Hozzám is szlovénul szólt. Mondtam neki, hogy »nem értem, mit mondasz, fiam«. »Te nem tudsz szlovénul?« »Én nem tudok, velem csak magyarul tudsz beszélni.« És a feleségem is ezt mondja neki. Mikor nálunk van két napig, akkor már rendbe jön. Tehát az óvoda, az iskola és a környezet ennyire hat a gyerekre.»¹⁰

A két nyelv hierarchikus viszonya tehát már az óvodában finoman körvonalazódik. Ez egyrészt nyilvánvalóan a társadalmi gyakorlat leképeződése, másrészt azonban egy megoldatlan pedagógiai probléma következménye is. A nyelvek társadalmi rangsorának korai rögződése a gyerekek identitásának formálódása szempontjából meghatározó jelentőségű, hiszen a rangsor - akarva-akaratlan - őket is minősíti. Az óvónők elsősorban a kétnyelvű óvoda módszertani problémáit érzékelik: „[Harminc évvel ezelőtt] csak szavakat tanítottunk és idézőjelbe tenném azt, hogy »tanítottunk« - és próbáltunk a gyerekekkel megismertetni. Utána ezeket a szavakat mondatokba fűztük. Akkor ezeket a mondatokat összekötöttük egy-két mondattal. De olyam nagyon csecsemőcipőben jártunk még, mert nem volt semmiféle utasításunk. Még ma sincs. Nekünk kell kitalálni. Utat tömi. És akkor jönnek, hogy »ez jó volt, ez nem volt jó«. Mondjuk, 80-ban, 82-ben megjelent egész szűk keretekben egy nevelési terv. Egy program, aminek a keretébe megpróbáltunk akkor belehelyezkedni. De ez csak ilyen keretprogram volt. Nem lehetett úgy venni, hogy most ezt muszáj csinálni, ezt meg kell, és hogy mennyit kellett volna. Na, most ebből a keretből merítünk, ahhoz viszonyítva, hogy a gyerekek mire képesek.”

Úgy tűnik tehát, hogy a tanítástechnikai nehézségek mögött eltűnnek a nyelvi előnyökből-hátrányokból adódó társadalomlélektani és szocializációs problémák. Az interetnikus viszonyokat szabályozó társadalmi gyakorlat azonban - amely hosszú időn át megpróbálta zsírójelbe tenni az etnikai identitás kérdéseit - az óvónők szocializáltságán keresztül is újratermelődik az óvodában.

Kijöve az óvodából, felfigyelünk négy-öt kisgyerekre: a kerítésbe kapaszkodva néznek ránk és valahová, az utca túloldalára. Kérdezzük, mi történt: Kiesett valami? Miben segíthetünk? A gyerekek azonban - akiknek, június lévén, már minimum tíz hónapja kellett a kétnyelvű óvodába járniuk - nem értenek semmit. Aztán egyikük kiszalad az utcára, és visszavisz egy labdát.

Akkor értjük meg, hogy mit néztek. Egy sem akadt közöttük, aki magyarul is el tudta volna mondani, hogy kiesett a labda.

* Szlovéniában a volt Jugoszlávia közigazgatási fogalmainak megfelelően a község megevezést városkörzet, illetve kis járás értelemben használják.

Jegyzetek

- 1 „Egy évvel a kétnyelvű oktatás fokozatos bevezetése előtt a lendvai községben az 1958/59-es tanévben a 3067 elemi iskolai tanuló közül 1206 volt magyar nemzetiségű, vagyis az összes elemi iskolai tanuló 40 százaléka. Ezek a magyargyerekek vagy a magyar tagozatokat (825 tanuló, vagyis 69 százalék), vagy pedig-elsősorban gazdasági okokból - a szlovén tagozatokat (381 magyar nemzetiségű tanuló, az összes magyar tanuló 31 százaléka) látogatták. A helyzet éppen a két lendvai általános iskolában volt a legválóságosabb, ahol a magyar nemzetiségű tanulók 50 százaléka szlovén tagozatokba járt. Többnyire a környező falvakból bejáró gyerekek iratkoztak a magyar tagozatokba, a lendvai magyar nemzetiségű tanulók közül csak kettő] árt magyar tagozatba, a többi pedig szlovénba. A magyar szülők ugyanis, gyermekeik érdekeit tartva szem előtt, a szlovén tagozatok jobb szervezettsége és a szlovén középiskolákban való továbbtanulás jobb lehetősége miatt gyermekeiket szlovén tagozatba írátták. A magyar tagozatokba pedig ebben az időben majdnem kizárólagosan a parasztszülők gyermekei jártak, akik az általános iskola befejeztével parasztmunkában maradtak.” - Ivo Oresnik: *Első lépések a kétnyelvű oktatás bevezetése terén*. A lendvai és a muraszombati Magyar Nemzetiségi Érdekközösség kiadványa, é. n.
- 2 A kutatás megszervezésében, az egyéni és a csoportos interjúk elkészítésében a ljubljanoi Institut za Narodnostna Vprasmja munkatársai voltak segítségünkre, melyért ezúton is köszönetet mondunk. Külön köszönet jár Dr. Renata Mejaknak, a ljubljanoi intézet munkatársának, akinek a Mura-vidéki magyar kultúrában való jártassága, helyismerete és közreműködése nélkül nem láthattunk volna ennyire bele az itt élő magyarok életébe.
- 3 A kérdőíves vizsgálatot Szabó Ildikó végezte. Az adatfeldolgozás Murányi István munkája. A csoportos és az egyéni interjúkat Molnár Éva, Radó Péter, Szabó Ildikó és Dr. Tarján Gábor készítette.
- 4 Gönc László: Nemzetiségi gondok és elképzelések a Muravidéken. *Muratáj*, 1989/1.
- 5 Az index értéke 0-tól 100-ig terjed. Az indexet úgy képeztük, hogy azoknak a számát, akik szerint az adott területen rendszeresen használják a magyarok az anyanyelvüket 100-zal, azokét, akik szerint gyakran, 66-tal, azokét pedig, akik szerint néha, 33-mal szoroztuk be. Az így kapott számot osztottuk a válaszolók számával.
- 6 Gönc László: i. m.
- 7 Varga József, a macibori magyar tanszék vezetője, nyelvész, író. A vele és Renata Mejakkal készített interjú *A kétnyelvű iskola lehelősegei és határai* címmel megjelent az *Új Pedagógiai Szemle* 1992/12-es számában.
- 8 Az óvoda magyar igazgatóhelyettese a vele folytatott beszélgetésünkbe az egyik szlovén anyanyelvű vezetőt is bevonta, aki értett ugyan magyarul, de beszélni nem tudott.
- 9 L. a 7. jegyzetet!
- 10 L. a 8. jegyzetet!

ILDIKÓ SZABÓ

BILINGUALISM AND LANGUAGE AMONG HUNGARIANS LIVING IN NORTH SLOVENIA

The majority of the approximately 8,000-strong Hungarian population of the Mura region lives in an “area of mixed nationalities“, where they can use the Hungarian language on equal footing with the Slovenian language, and the schools are also bilingual. However, on the basis of the results of a study that was carried out using questionnaires, long interviews and group discussions, bilingualism in practice has limited success. Assimilation, for which there is also internal pressure, is grounded in the bilingual kindergartens, whose usage of language “institutionalizes” the second-classness of the Hungarian language.